

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

HAJDÚ TIBOR: AZ 1918-AS MAGYARORSZÁGI POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM

Hagyományaink tudatosításában, történelmünk legjelentősebb fordulatainak, forradalmaink historiájának feltárásában vissza-visszatérően jelentős szerepet játszanak a kerek számokkal kifejezhető jubileumok. E jelenségben az alapvető pozitív vonások — ilyen a kutatások meggyorsulása, a publikációs lehetőségek bővülése — mellett, éppen azokkal összefüggésben, negatívum is jelentkezik. Az „alkalmi” kiadványok, a sebtében megszerkesztett gyűjteményes kötetek bizony-bizony sok felületes munkának adtak már helyt a történelmi tudományok címszava alatt. Van olyan tanulmánykötetünk, hadd ne írjuk most le a címét, amely érdemben sokkal kevesebbet ad a 10 évvel korábban megjelent hasonló kiadványnál. Miért mondjuk el mind ezt Hajdú Tibor monográfiájának recenziójában? Éppen azért, mert e mű kapcsán nem hozható fel az említett káros jelenség. Szerzőnk 40 ívet meghaladó forradalom-története évfordulón jelent meg, a történész méltó emlékezése az 50 évvel ezelőtti viharos-boldog hónapokra, nem tekinthető a rossz értelemben vett évfordulós kiadványnak.

A szerző a népi hatalom 1918—1919. évi orgánumai létrejöttének, működésének történelmi feltárása [*A tanácsok szerepe a magyar októberi polgári demokratikus forradalomban*, Századok, 88. évf. (1954.) 245—265. 1.; *Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben* (1958.)] mellett a forradalom első időszakával s a szocialista forradalom kifejlődésével már korábbi színvonalas munkáiban [*Az őszirózsás forradalom* (1963.); *Március huszonegyedike* (*Adatok a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez*) (1960.)] is foglalkozott.

1918 magyar októbere rendkívüli ellentmondásait tulajdonképpen mindmáig magával hordozza. A kor szereplői az elmúlt évtizedekben sorra leírták emlékezéseiket, az események történelmi szándékú publicisztikai rögzítése már a forradalom alatt megkezdődött, a legkülönbözőbb felfogású történészek — Siklós András a megmondhatója — a legutóbbi időig igen sokat foglalkoztak e pár hónap történetével. Hajdú Tibor műve nemcsak azért jelentős, mert az első átfogó összefoglalása a forradalomnak. Fejezeteit olvasva nem csupán objektív marxista elemzést kapunk az eseményekről, hanem valamivel többet is. Nehéz ezt mondani történelmi monográfiáról, mégis leírjuk: a mű lapjairól a forradalmi napok sugárzó melegét érzí az olvasó. A szerző szívvel ír témájáról. Nem akarja — nem akarhatja — kiegyenlíteni a történelmileg ellentétes pólusokat, de az ellentmondások mozzanatait megértetni, az elismerést mindenkinek megadni, aki legalább részben rászolgált, azt igen.

A mű kilenc fejezetet tartalmaz. Ezek részben kronologikus rendben tárják elénk az eseményeket, részben — mint a 4., 5. és 9. fejezet — tematikus jellegűek. Az első fejezet (*Forradalom előtt*) tömör áttekintést ad a dualizmus társadalmi-politikai rendszeréről, részletesen szól a februári orosz forradalom hatására a „reménysege évévé” vált 1917-es esztendőről s a régi rendszer utolsó hónapjairól. A szerző elég sommásan, csupán pár mondatban szól a századfordulót követő másfél évtized haladó törekvéseiről, amelyek ellen a háború csak ideig-óráig használhatott. Ennek a témának részletesebb kifejtését csak azért hiányoljuk, mert a kevéssé tájékozott olvasó így nem sokat tud meg a forradalom vezetőinek, pártjainak progresszív múltjáról.

A második fejezet (*A béke forradalma*) a Magyar Nemzeti Tanács megalakulásától a forradalom győzelméig eltelt napok eseménytörténetét nyújtja. Ezt követően a *Népköztársaság és a nép* c. fejezetből az új rendszer kiépüléséről, a város és a falu forradalmáról s a hatalmi viszonyokkal kapcsolatos más kérdésekről nyerünk

képet. Külön fejezet foglalkozik a volt magyarországi nemzetiségek elszakadásával a négy évszázad után ismét önállóvá váló ország súlyos külügyi helyzetével (*A kormány külpolitikája és a nemzeti kérdés*). A *Kommunisták Magyarországi Pártja* címet viselő (5.) fejezet a megszerveződés mellett a szocialista forradalom akkori elvi kérdéseivel is foglalkozik. A következő részek az ellentétes érdekű osztályok és rétegek között ideig-óráig egyensúlyi helyzetben levő új rendszer dilemmáival, az őszirózsás forradalom hosszabb felével foglalkoznak [6. *A polgári demokrácia csödjé (1918. december—1919. január)*, 7. *Osztálybéke vagy osztályharc? (1919. január 18—február 19.)*, 8. *A proletárforradalom útja (1919. február 20—március 21.)*] Az utolsó fejezet (*A polgári demokrácia gazdaságpolitikája*) a gazdasági helyzet, az agrárprogramok és a szociálpolitika összefoglalását tartalmazza.

E vázlatos szerkezeti áttekintés után néhány olyan kérdést szeretnék kiemelni, amelyek bepillantást engednek a könyv részleteibe. Egy zárójelbe tett megjegyzéssel kezdjük. Hajdú a dualista rendszer 1918. október végén bekövetkezett összeomlásának megállapításához mindjárt hozzáteszi történelemszemlélete — történelemszemléletünk — lényegét: „a történelmi fejlődés... logikusan torkollott a forradalmakba”, ez volt a magyar társadalom természetes útja, az ellenforradalmi korszak rendszere megerősödése ellenére is külső tényezők által erőszakolt kitérő, zsákutca volt (36—37. l.). A szerző napról napra, a kritikus napokon óráról órára foglalkozik az őszirózsás forradalom győzelmének eseményeivel. Megállapítja, hogy a munkások és katonák alig szervezett tömegakciói forradalmi vezérkar nélkül roppantották össze a régi rendet. A kormányhatalom valósággal a Magyar Nemzeti Tanács; illetve az ebből alakult kormány ölébe hullott. A forradalom vezetőivé lett politikusok Károlyi Mihállyal az élükön nem a forradalmat, csupán a radikális polgári reformokat írták zászlóikra. Mindez nem jelenti, hogy fokozatosan ne lettek volna forradalmárok. E bonyolult történelmi helyzet hű interpretálását biztosan végzi el szerzőnk. A későbbiekre nézve is fontosnak tartjuk megállapítását, miszerint a „Nemzeti Tanács létevel, programjával, azzal, hogy elszántabb tagjai, ha nem is vezették, de vállalták a forradalmat — amikor akaratauk ellenére bekövetkezett — elősegítette a forradalmi erők tömörülését.” (59. l.) A forradalom vezetését átvevő pártok egyike sem tűzte ki közvetlen célul a tőkés magántulajdon megszüntetését, noha az MSZDP programjában ez természetesen szerepelt. E polgári kormányzat, amelyhez az egyes társadalmi csoportok ellentétes illúziókkal párosult reményeket fűztek, nagy akarással törekedett a polgári demokratikus intézmények bevezetésére. Az ellenérdekű osztályok „fölött” állva, a társadalmi bázis szűk volta miatt mindez csak merész próbálkozás lehetett. Jó ellenpéldaként hozza fel a szerző Csehszlovákiát, bár itt is csupán a cseh országrész rendelkezett e rendszer történelmileg ideiglenes megalapozásához szükséges polgárosultsággal. Nem rójuk fel szerzőnek a kifejtés hiányát, csak megemlítjük, hogy ezen utódállam mellett a szomszédos Német-Ausztria és Németország polgári demokratikus forradalmára való kitekintés bizonyára további összehasonlító adattal szolgálhatott volna a magyar 1918 megértéséhez. A szerző sikerrel oldja meg a polgári demokrácia fejlődéstörténetének, az erők polarizációjának bemutatását, ami az 1918 december—1919 januári válság, a Lovász-csoport kiválása után *kispolgári* színezetet adott a kormányhatalomnak.

Érthető módon sokat foglalkozik a szerző a forradalomban kezdettől fogva jelenlevő másik hatalommal, a népi mozgalmakkal és az azokban létrejött orgánumokkal. A városi munkásság és kispolgárság, valamint a falu forradalma „a Vágtól az Oltig” már az első hetekben széttörte a régi államszervezet fontos láncszemeit; a kormány azonban e mozgalmakkal szemben a megújuló polgári rend védelmében távlatokban hiábavalónak bizonyult kísérleteket tett. A szerző bőven foglalkozik a különböző jellegű tanácsok működésével. Sikerral vitatkozik a dogmatikus szűklátókörűségről és az oroszországi szovjetek felületes ismeretéből eredő azon nézettel, miszerint a magyar munkástanácsok „álmunkástanácsok” lettek volna. A könyvön végigvonul a korszak három fő tényezőjének: a polgári demokratikus kormányzatnak, a népi forradalmi erőnek és az egyre nyíltabban jelentkező ellenforradalmi csoportoknak a küzdelme. Hajdú igen szemléletesen mutatja be, hogy 1919 márciusában már tulajdonképpen a két utóbbi vívta a csatát, s a közöttük morzsolódó, zsurogódó Károlyi-rendszerrel egyik oldalról sem számoltak igazán.

Nagy teret kap a könyvben az ország nemzetközi helyzetének alakulása. Elsődlegesen természetesen a nemzetiségi politika, illetve a teljesen vagy részben nemzetiségek által lakott országrészek elszakadása. A magyar polgári demokratikus rendszer nemzetiségi politikája, amelyet 1919 januárjáig Jászi Oszkár irányított, a *területi integritás* demokratikus reformok útján való megőrzésén nyugvott. Hajdú joggal kárhoztatja az integritás minden áron való védelmét, ami egyébként fegyveres ellenállásra csak kevés helyen vezetett, bár maga is látja, hogy a polgári de-

mokratikus rendszer vezetőitől a belpolitikai okok mellett már csak korábban kialakult gondolkodásuk miatt sem lehetett volna mást várni. (167. l.) Jól látja a szerző, hogy a Wilson pontjaiba kapaszkodó kormányának vajmi kevés beleszólása volt az ország külső helyzetének alakulásába. A győztes szövetségesek imperialista céljai „alapjában véve egybeestek az eddig elnyomott nemzetek törekvéseivel”. (156. l.) A szerző objektív hangon szól az ország területén kívül rekedt magyarságról is, amelyre a kisebbségi sors várt. (164. l.)

Hajdú Tibor az alapvető eseménytörténeti, illetve társadalom- és gazdaságtörténeti részek mellett az intézménytörténetre kevésbé figyelt. A polgári demokrácia államberendezkedéséről, jogalkotásáról csak annyit került be a műbe, ami az előző kérdésekhez szorosan kapcsolódott. Hiányolható, hogy a néptörvényekről — amelyek egyébként nem „néptörvények” — csak igen sommásan szól, pedig a jogintézmények nagyon is hozzátartoznak egy kor arculatához.

A munka nyelvezetét, már-már esszébe illő szép stílusát, irodalmi betétjeit jó példa gyanánt hozhatjuk fel. A fejezetek szerencsésen kiválasztott mottói, amelyek sorrendben Ady Endrét, Babits Mihályt, Juhász Gyulát, Oláh Gábort, Komját Aladárt, Deér Mártát, Kassák Lajost, Tóth Árpádot és Gábor Andort idézik, szervesen kapcsolódnak a tartalomhoz.

Hajdú Tibor könyve szép, kiforrott alkotás, méltó tárgyához, az 1918—19. évi polgári demokratikus forradalomhoz. Várjuk folytatását, a Tanácsköztársaságról szóló kötetet. (*Kossuth Könyvkiadó 1968.*)

RUSZOLY JÓZSEF

AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

A Közművelődési palota kupolacsarnokában nyílt meg október végén a Móra Ferenc Múzeum rendezésében az őszirózsás forradalom szegedi kiállítása, a Somogyi-könyvtár, a múzeum és a Szegedi Állami Levéltár dokumentumainak fölhasználásával. Első pillanatra az hökkenti meg a látogatót, hogy csak ilyen kevés az anyag? Ilyen szegényes lenne a forradalom szegedi története? Bizonyára nem így van. Csupán a kiállítók voltak szűkmarkúak, a válogatás redukáltságában elsiettség érződik. A könyvtár és a levéltár anyaga sokkal gazdagabb (ezeknek anyagát már igen jól földolgozták (Gaál Endre, Oltvai Ferenc, Péter László stb.), a szegedi sajtóanyag is bővebb lehetőségeket kínál (a Somogyi-könyvtár kiadványai ezt igazolják), éppen e sajtóanyagból lehetett volna az 1918-as események előzményeit megrajzolni egészen az orosz forradalomig visszamenően. A kiállítás csak szegedi igénnyel rendeződött, pedig éppen itt lett volna mód arra, hogy egész Csongrád megye eseményeit egybefogják, mint ahogy a történelmi igazság is az, hogy Szeged vezető szerepet játszott az eseményekben, nemcsak Dél-Magyarországon, hanem országosan is Budapest után.

De hiányérzetünk mellett is azt kell hangsúlyoznunk, hogy a kiállított anyagban van egy-két érdekes és értékes darab. Bizonyítják ezek a dokumentumok, hogy az őszirózsás forradalomnak Szegeden kiváló vezetői voltak: Juhász Gyula, Móra Ferenc, Hollós József, Dettre János, az ő nevük is fényképük bukkan föl legtöbbször, s az ő nevükkel találkozhatunk majd a Tanácsköztársaság idején is. Néhány meghatározó és megkapó dokumentum van a tárlókban, egy megőrzött karszalag, melyet a Nemzeti Tanács katonája fölirat díszít, egy csokor forradalmi jelvény, Juhász, Móra, Hollós kéziratai a forradalmak idejéből, Juhász igazolványa a Nemzeti Tanácstól, melyet éppúgy megőrzött, mint Móra a híres és agitatív Bíró Mihály-plakátokat. Láttunk egy katonafényképet, mely „a szolgálati éveim” emlékére készült, de a fényképet már nem Ferenc József, Rudolf trónörökös meg Ferenc Ferdinánd képe keretezi, hanem Petőfi, Károlyi Mihály meg Kossuth Lajosé. A forradalom kiadványaiból mutat be az egyik tárló néhány könyvet, ezekből is sok került a Somogyi-könyvtárba.

Az őszirózsás forradalom szegedi alakjai közül két név még sok, vagy több kommentálásra szorul a történeti kutatás részéről. Az egyik Hollós Józsefé, akinek szegedi, majd pesti és végül emigrációs szerepe sokkal nagyobb a köztudottnál. (Tudjuk, hogy Péter Lászlónak van egy könyve Hollós Józsefről, de mind ez ideig nem jelent meg, talán az évfordulók jó alkalmat adnak a megjelentetésre.) A másik Dettre Jánosé, a Károlyi-kormány szegedi kormánybiztosáé, aki polgármester, majd egy ideig direktóriumvezető volt. Az irodalomértő és -szerető baloldali szegedi polgár az egyik legszimpatikusabb egyénisége volt a forradalmi időknek. Mint új-